

לילי תענית

1. תענית יב.

תנו רבנן עד מתי אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר דברי רבי רבי אליעזר בר שמעון אומר עד קרות הגבר. אמר אביי לא שנו אלא שלא גמר סעודתו אבל גמר סעודתו אינו אוכל איתביה רבא גמר ועמד הרי זה אוכל התם כשלא סילק. איכא דאמרי אמר רבא לא שנו אלא כשלא ישן אבל ישן אינו אוכל איתביה אביי ישן ועמד הרי זה אוכל התם במתננמם. היכי דמי מתננמם אמר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר דקרו ליה ועני ולא ידע אהדורי סברא וכי מדכרי ליה מדכר.

קס"ו

עד מתי אוכל ושותה - כלילה, כשמענה למחר, בכל תעניות שהוא אוכל משתחשק, ואפילו בתענית יחיד קא מיירי: איכא דאמרי אמר רבא כו' - והלכה כאיכא דאמרי, אוכל ושותה עד שיזן קבע, ועד שיעלה עמוד השחר, כדבי: אכל ישן - הפסקה היא, ושוב אינו אוכל:

רבנו הגנאל

הגיע ר"ח כסלו ולא ירדו גשמים ב"ד גוזרין ג' תעניות על הצבור אוכלין ושותין משחשכה ומותרין במלאכה כו': ת"ר עד מתי אוכלין ושותין עד שיעלה עמוד השחר דברי רבי ר"ש בן אלעזר אומר עד קרות הגבר. אמר רבה לא שנו עד שיעלה עמוד השחר אלא אם לא ישן שנת תרדמה אלא נים ולא נים כגון זה אף על פי שמתננמם אוכל. (אלא) [אבל] אם ישן שנת קבע ונרדם (לא היא אלא ישן) לגמרי אינו אוכל: ירושלמי ישן ועמד אסור לא שנו אלא שלא התנה אבל התנה מותר. ק"ל דלגבי תענית דאכיל כלילה ומפסיק. אם גמר וסלק לא יאכל. אבל אם לא סילק ודעתו עוד ליכל אף על פי שישן עומד ואוכל. אבל בתעני' שפוסק בו מבע"א אף על פי שפוסק חוזר ואוכל עד שיבא השמש כי הא דאיתא באגדת איכה. ר' יהודה בן בתירה אזל לנציבין בערובת צומא רבה אתא ריש כנשתא לזמוניה. א"ל כבר אכלי ופסקי לי. א"ל אשגח עלי דלא לימא ההוא ר' לא אשגח עליו אזל עמיה ובסיפא אמרין אכל מן כל עיגול חד פתית ואכל מן כל תבשיל חד פת ושתה מן כל (כוס וכוס) (חבית וחבית) חד כוס. ש"מ דאע"ג דפסק אכיל. ולענין מישתו מיה היכא דאית ליה למיכל. אית ליה למשתי כו'. וכן כתב ופירש רבינו הגנאל זצ"ל.

2. ר"ף ג: מדפי הרי"ף

תנו רבנן עד אימתי אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר דברי רבי רבי אלעזר בר' שמעון אומר עד קריאת הגבר וקיימא לן כרבי: אמר רבא לא שנו אלא שלא גמר אבל גמר אינו אוכל איתביה אביי ישן ועמד הרי זה אוכל התם שלא סילק איכא דאמרי אמר רבא לא שנו אלא שלא ישן אבל ישן אינו אוכל איתביה אביי ישן ועמד הרי זה אוכל התם במתננמם היכי דמי מתננמם אמר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר כגון דקרו ליה ועני ולא ידע אהדורי סברא וכי מדכרו ליה מדכר: הא מילתא לא אפסיקא בה הלכתא בהדיא אלא מדחוינא לגמרא דקא טרח לפרושי מתננמם שמעי' דהלכתא כי האי לישנא בתרא ועוד דאיסורא דרבנן הוא ולקולא עבדינן הלכך בין סילק בין לא סילק אם לא ישן אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר הדין הוא סברא דילן. ואיכא מרבנותא מאן דכתב הכין קי"ל דלגבי תענית דאכיל כלילי ומפסיק אם גמר וסילק לא יאכל אבל אם לא סילק ודעתו עוד לאכול אף על פי שישן עומד ואוכל והאי מימרא דיליה אתי כלישנא קמא. ולענין תענית שפוסק בה מבעוד יום חזינן לגאון דקאמר הכין אף על פי שפוסק חוזר ואוכל עד שיבא השמש ואנן מסתברא לן דהג"מ היכא דלא קבלה עליה לתענית אבל היכא דקבלה עליה לתענית איתסר ליה למיכל ולמשתי דהא בהדיא [עירובין מ' ע"ב] אמרינן לענין זמן על הכוס ביוה"כ היכי ליעביד נברך עליה ושתי ליה כיון דאמר זמן קבליה עלויה ואיתסר ליה למייתי וכו' ולענין מישתא מיה היכא דאית ליה למיכל אית ליה למשתי והיכא דלית ליה למיכל לית ליה למשתי וה"נ כתב הגאון ז"ל:

3. מ"מ תעניות פ"א ה"ח

ובירושלמי גבי ישן ועמד אסור הדא דתימא כשלא התנה אבל התנה מותר והוא כתוב בפירושו הראב"ד בס' העתים אבל לא נכתב בהלכות ויש להחמיר:

4. הגהות מיימוניות תעניות פ"א ה"ה אות ה'

ראבי"ה וכתב ויש מרבתינו שמחלקים ומתירים לשתות כי אדם צמא אחרי אכילה ואחרי שישן וה"ל כהתנה לשתות ע"כ. וכתב בא"ז על זה וכן הדעת נוטה שמותר לשתות דודאי אדם דעתו לשתות מים כשניעור כלילה עכ"ל. וכן הורה הר"ף בה"ר אליהו דבשתיה אין צריך תנאי ובשם הר"ם מצאתי דתנאי לא מהני מדפריך תלמודא והתניא ישן מותר ומשני במתננמם ואמאי לא משני בשתנה אלא ש"מ דתנאי לא מהני ע"כ. אמנם יכולני לומר הא דלא משני בהתנה משום דמילתא דפשיטא היא דאם התנה דשרי דהא מתענים אפי' לשעות כ"ש שיכול להתענות כה"ג כפי דעתו לאכול עד שיעלה עמוד השחר ולא מסתבר ליה לאוקומי ברייתא במילתא דפשיטא לן כולי האי ולא אשמעינן שום חדוש להכי אוקמא במתננמם דמשמע אפילו בלא תנאי שרי ונמצא דתלמודא דידן והירוש' לא פליגי וה"ש טפי בכ"מ:

5. ר"ן ג: מדפי הרי"ף

והרמב"ן ז"ל חולק וכלשון הזה כתב בספר המלחמות ואני לא באתי לידי המדה הזאת בתענית צבור שאין לו בה הפסקה מבעוד יום אלא שלא יאכל משתחשק כתעניות הראשונות וסוגיין בפרק מקום שנהגו (דף נד ב) הכי משמע ובתשעה באב נמי אמרו ובין השמשות שלו אסור הא תוספת עינוי והפסקה עם השמש אין לנו אלא ביו"כ [שכן] ביום טוב מוסיפין מחול על הקדש לפיכך יו"כ שיש בו תוספת יש בו קבלה והפסק שאר תעניות אין לנו:

6. רש"י שבת כד.

ערבית - לילי כניסתן, ואף על פי שאוכל ושותה כל הלילה מתפלל תפלת תענית מאחר שנכנס היום, והכי נמי אמר רב הונא במסכת תענית (יא, ב): יחיד שקבל עליו תענית, אף על פי שאוכל ושותה כל הלילה - מתפלל תפלת תענית, ובתשובת הגאונים מצאתי ברייתא, שנו רבותינו: פעמים שאדם שרוי בתענית ואינו מתפלל, ופעמים שאינו שרוי בתענית ומתפלל, הא כיצד - כאן בכניסתה, כאן ביציאתה, כלומר: ערב תענית, אף על פי שעתיד לאכול לאחר תפלה - מתפלל תפלת תענית, וליל מחרתו, אף על פי שעודנו בתענית כשמתפלל תפלת ערבית - אינו מתפלל תפלת תענית, וסוף דברי הגאונים כתבו: אבל אין אנו רגילים לומר ערבית ואפילו שחרית, שמא יארע לו אונס חולי או בולמוס ויטעום כלום, ונמצא שרקן בתפלתו.

7. בעל המאור תענית ג. מדפי הרי"ף

וההיא דכתב הרי"ף ז"ל הירושלמי ר' יונה בשם רב ואפילו יחיד שגזר על עצמו תענית צריך להזכיר מעין המאורע והיכן הוא אומר רבי זעירא בשם רב הונא אומרה כליל שבת וכיומו פ' בערבית ובשחרית ובמנחה נ"ל רב כרב כהנא ס"ל דאמר חיישינן שמא תענית ציבור קבל עליו ואוכל ושותה מבעו"א ואסור בנעילת הסנדל והיינו דקאמר אומרה כלילי שבת וכיומו כשם שזה קדש כולו לילה ויום כך זה וה"ה לט' באב אבל לדין דקי"ל שאין תענית ציבור בבבל אלא ט' באב בלבד כל שעה שמותר לו לאכול אין לו

להתפלל תפלת תענית לפי' אין לנו תפלת תענית אלא ביום.

8. ר"ן ד. מדפי הרי"ף

ושמא תאמר והיאך יתפלל בערבית תפלת תענית והרי הוא אינו מעונה עדיין ועתיד לאכול ולשתות כל הלילה איכא למימר דהיינו מפני הקבלה שקבל התענית על עצמו מבערב שיום של תורה לכל דבר מבערב עד ערב וכן בכל תענית שגוזרין ב"ד בגזרה חמורה כט' באב ותעניות אחרונות מבערב מבעוד יום מפסיקין בהן אלא שבתענית יחיד הקילו עליו שדיו שיהא נמנע מאכילה בשעה שבני אדם אוכלין דהיינו ביי"ב שעות של יום מ"מ התענית מתחיל מתחלת הלילה שאם לא היה כן לא היה נאסר לאכול ולשתות כל הלילה אף על פי שגמר וסלק וישן אלא היה אוכל והולך עד שיעלה עמוד השחר כשם שאוכל כל היום בתענית שמפסיק בהן מבעו"א אלא ודאי התענית מתחיל מתחילת הלילה ומש"ה אמרי' שצריך לקבל אפי' תענית יחיד מבעוד יום ואם אינו מתחיל עד למחר למה הוא מקבלו עליו עד הלילה והא אדרבה אי שהקבלה סמוכה יותר לתענית מעליא טפי כדשקלו וטרי רב ושמואל אי מקבלו במנחה או בתפלת המנחה אלא ודאי משמע שהתענית מבערב הוא מתחיל ולפיכך מתפלל ערבית תפלת תענית.

9. מאירי שבת כד.

ומ"מ יראה שלא נאמר ענוו בערבית של כניסה אלא בתענית שפוסקים מאכילה מבעוד יום אלא שהראשונים כתבו שמן התורה דין תענית מערב עד ערב אלא שחכמים הקלו בקצת תעניות הא מכיון שהתענית חל עליו מן התורה כדן הוא קוראו יום תענית.

דאמר רב חנא בר ביזנא אמר רב שמעון חסידא מאי דכתיב כה אמר ה' צב-
ות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה
לששון ולשמחה קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה בזמן שיש שלום יהיו
לששון ולשמחה אין שלום צום אמר רב פפא הכי קאמר בזמן שיש שלום
יהיו לששון ולשמחה יש שמד צום אין שמד ואין שלום רצו מתענין רצו אין
מתענין. אי הכי תשעה באב נמי אמר רב פפא שאני תשעה באב הואיל
והוכפלו בו צרות דאמר מר בתשעה באב הרב הבית בראשונה ובשניה
ונלכדה ביתר ונחרשה העיר:

תניא אמר רבי שמעון ארבעה דברים היה רבי עקיבא דורש ואני אין דורש
כמותו. צום הרביעי זה תשעה בתמוז שבו הובקעה העיר שנאמר כחודש
הרביעי בתשעה לחדש ויהזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ ותבקע
העיר ואמאי קרי ליה רביעי רביעי לחדשים. צום החמישי זה תשעה באב
שבו נשרף בית אלהינו ואמאי קרי ליה חמישי חמישי לחדשים. צום השביעי
זה שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ומי הרגו ישמעאל בן נתניה
הרגו ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו ואמאי קרי
ליה שביעי שביעי לחדשים. צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך
בבל על ירושלים שנאמר ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי
בעשור לחדש לאמר בן אדם כתב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך
מלך בבל אל ירושלים ואמאי קרי ליה עשירי עשירי לחדשים. והלא היה
ראוי זה לכתוב ראשון ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתיקנן. ואני
איני אומר כן אלא צום העשירי זה חמשה בטבת שבו באת שמועה לגולה
שהוכתה העיר שנאמר ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמשה לחדש
לגלותנו בא אלי הפליט מירושלם לאמר הכתה העיר ועשו יום שמועה כיום
שריפה. ונראין דברי מדבריו שאני אומר על ראשון ראשון ועל אחרון
אחרון והוא אומר על ראשון אחרון ועל אחרון ראשון. אלא שהוא מונה
לסדר חדשים ואני מונה לסדר פורעניות.

11. מגילה ה

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא רבי נטע נטיעה בפורים ורחץ בקרונה של
צפורי בשבעה עשר בתמוז ובקש לעקור תשעה באב ולא הודו לו. אמר
לפניו רבי אבא בר זבדא רבי לא כך היה מעשה אלא תשעה באב שחל
להיות בשבת הוה ודחינוהו לאחר השבת ואמר רבי הואיל ונדחה ידחה ולא
הודו חכמים קרי עליה טובים השנים מן האחד.

רש"י - ולא הודו לו - מתשעה באב.

12. רמב"ן תורת האדם ענין אבלות ישנה (ומצוטט בר"ן ר"ה ה).

מדפי הרי"ף

קרי להו ששון וקרי להו צום אמר רב פפא בזמן דאיכא שלום עביד ששון
בזמן דאיכא שמד עביד צום. והאידינא דליכא שלום וליכא שמד רצו מתענין
רצו אין מתענין. אי הכי תשעה באב נמי אלמה תנן על ששה חדשים
השלוחין יוצאין על אב מפני התענית. אמר רב פפא שאני תשעה באב הואיל
והוכפלו בו צרות. פירוש יש שלום היינו בזמן שבית המקדש קיים יהיו
לששון ולשמחה. אין שלום כגון בזמן חורבן ואין שמד במקום ידוע בישראל
רצו רוב צבור ונסכמו שלא להתענות אין ב"ד מטריחין עליהם להתענות.
לפיכך אין שלוחין יוצאין. רצו רוב צבור להתענות מתענין. ועכשיו כבר רצו
ונהגו להתענות בהם וקבלום עליהם. לפיכך אסור ליחיד לפרוץ גדרן. וכל
שכן בדורות הללו שהרי בעונותינו שרבו יש שמד בישראל ואין שלום.
הילכך חייבין הכל להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים.

ומסתברא דמוליהו ארבע צומות תענית צבור הן. ונביאים גזרו אותם וכל
חומרי תענית עליהן. מפסיקין בהן מבעוד יום ואסורין ברחיצה ובסיכה
ובנעילת הסנדל ובתשיש המטה כ"ב. וקרא מיקיש להו לתשעה באב. אלא
האידינא כיון דבזמן דליכא שמד בטילין רצו ונהגו להתענות בהן ולא רצו
לנהוג בהם בחומרות הללו. אבל מעיקר התקנה ודאי אסורין הן בכולן דלא
גרעה גזרת נביאים מגזרת בית דין בתעניות אמצעיות ואחרונות. וכל דתקון
נביאים כעין דאורייתא תקון. תשעה באב וד' צומות כיום הכפורים לעינו.
וכן לגבי תענית דמגילה אמרו במדרש תלים וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו
שלושת ימים לילה ויום וכי אפשר לאדם לעשות כן אלא שהיו מפסיקין
מבעוד יום. ובתוספתא אמרו במסכת תענית כל אלו שאמרו אוכלין ושותין
מבעוד יום ואסורין במלאכה וברחיצה וכו' מנין שהיום הולך אחר הלילה

שנאמר לך כנוס את כל היהודים וצומו עלי שלשת ימים לילה ויום הא
למדנו שאין תענית צבור נקבע על הצבור אלא בהפסקה מבעוד יום.
ובחומרין אלו כולן שוין הן לתשעה באב בעינו. והאי דנקיט בגמרא לאיסור
תשעה באב בלחוד משום דשאר ארבעה ברצו מתענין אוקמינהו ולא מדכרי להו
במתני' ולא בגמרא כלל. והיינו דאמרינן במגילה (ה' א') רבי נטע נטיעה
בפורים ורחץ בקרונה של צפורי בשבעה עשר בתמוז ובקש לעקור תשעה
באב. לומר שעקר שבעה עשר בתמוז משום דאין שלום ואין שמד היה בימיו
ומשום הכי רחץ. הא מעיקר דינא אסור הוא ברחיצה למתענין בו. וליכא
לפרושי שרחץ והתענה בו. דהא אפילו תשעה באב בקש לעקור. דמאי הא
מילתא להאיא דאמרינן בראש השנה (י"א א') מעשה וגזרו תענית בחנוכה
וירד ר' אלעזר ורחץ ור' יהושע וסיפר אמרו להם צאו והתענו על מה
שהתעניתם הא למתענין בו מן הדין אסורין ברחיצה כדפרישית. אלא מיהו
האידינא פוק חזי מה עמא דבר.

13. ראב"ה תתנד

ומכאן נראה לי דיותר לרחוץ בחמין אפילו בשבעה עשר בתמוז ובצום
גדליה. דכי היכי שמותר בנעילת הסנדל הכי נמי ברחיצה דמעשה רב...
ורבינו אבא מארי היה אוסר לרחוץ בתענית ציבור... והא דאמרינן בפרק
קמא דמגילה רבי נטע נטיעה בפורים וביקש לעקור תשעה באב ורחץ
בקרונה של צפורי בשבעה עשר בתמוז - ולא הודו לו יש לפרש דארחיצה
נמי קאי. ולי נראה להתיר. דהלכתא כשמואל. ועוד שגם רבינו שלמה פירש
דלא הודו לו [לא] קאי ארחיצה אלא מהך דביקש לעקור תשעה באב שחל
להיות בשבת. ואפילו אם היתה הלכה רופפת הוינן סומכין אמנהגא ונהגו
היתר ברחיצה.

14. שו"ע או"ח סי' תקנ סעיף ב

צומות הללו. חוץ מט' באב. מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשיש
המטה. ואין צריך להפסיק בהם מבעוד יום.

15. גר"א סי' תקנ"ג ס"ק ג

צומות הללו כו'. דאין ת"צ בבבל אלא ת"ב בלבד כמ"ש בפ"א מ' דשאר
תעניות לא ובפ"א דמגילה שם אמרינן ורחץ ב"ז בתמוז ועתוס' שם ד"ה
ובקש כו' ויש לומר דלא' כו' אלמא שאר צומות אין דינא כת"ב וזה התירוץ
מוכרח דת' השני שם א"נ כו' הוא דחוק מדקאמר שם רבי לא כך הוה מעשה כו'
וכי היאך טעה הלא זה היפוכו של דבריו אדרבה לכתחילה רצה לקובעו בעשירי ואף
לדברי רבי אבא בר זבדא נאי ס"ד דרבי הא מתניתין היא בימי קדם זמן עצי כהנים
ת"ב כו' ולת' הראשון ניהא דלבריו גם כן מחומרא כו' ועתוס' פ"א דתענית
י"ג א' ד"ה וכל כו'. ובתוספתא פ"ב דתענית מה בין תענית צבור לתענית
יחיד תענית צבור אוכלים ושותים מבע"י משא"כ בתענית יחיד ת"צ אסורין
במלאכה ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשיש המטה משא"כ בתענית
יחיד. וצומות הללו אינן תענית צבור כנ"ל אין ת"צ כו'. והרמב"ן בסתה"א
כת' דמעיקרן של תקנה אסורין בכולן אלא כיון דתליא ברצו אבותינו לא
רצו לנהוג בחומרות אלו וכ' מ"ש אלא ת"ב בלבד משום דאלו ברצו תליא
והביא ראיה ממגילה שם שאמר רחץ בקרונה כו' שר"ל שעקר י"ז בתמוז
לגמרי וביקש גם כן לעקור ת"ב דאי אפשר לומר שרחץ והתענה דהא אפילו
ת"ב ביקש לעקור וכמ"ש בפ"ק דר"ה וירד ר"א ורחץ אבל לפי תוס' הנ"ל
אין ראייתו מוכרחת. ומכל מקום מ"ש דמתקנת הנביאים שוין לת"ב דאין
תענית נקבע על ציבור אלא כעין ת"צ בכל החומרות ע"ש שהאריך וכל
דתקון נביאים כעין דאורייתא תיקון דבריו נכונים והכתו' שקלן אהדדי צום
הרביעי כו' עם ת"ב ואין חילוק ביניהם אלא בזמן שאין צרה. ונראה שרבי
עקר הג' צומות מאלו החומרות לפי שבימיו נהו ישראל מהצרות כידוע
בש"ס וכמ"ש הגאונים וז"ש רחץ בקרונה כו' שהוא עקרון מהדברים אלו
וביקש לעקור גם ת"ב מאלו החומרות ולר' אבא כט"ב שחל בשבת מאלו
הדברים ולא הודו:

¹ דלא רצה לעקורו אלא מחומרא שיש בו יותר משאר תעניות

² אי נמי יש לומר דרצה לעקורו מתשישי ולקבעו בעשירי כדאמר ר' יוחנן
(שם כט.) אילו הואי התם קבעתייה בעשירי.